

FÖLDI JÁNOS A HONFOGLALÁSI EPOSZ SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

Földi János 1790-ben frott *Magyar Grammatikájához* egy verstani értekezést csatolt. (A magyar versírás, példabeszédek és közmondásokról; kéziratban: OSZK. Kézirattár, 984. Quart. Hung.) E verstani összefoglalás negyedik részében, *A Verstudománynak Elosztásá*-ban fejti ki Földi a költői műfajokra vonatkozó alapvető tudnivalókat. Ki kell emelnünk azokat a megállapításokat, melyeket a szerző az eposzról tesz (156–158. l.), ui. itt elvileg, tudományos igényvel megfogalmazza a kor haladó íróinak mindinkább felmerülő, erősödő igényét a nemzeti eposz létrehozására. Az eposzról vallott nézeteinek középpontjába Földi — nyilván Ráday Geodeon nyomán — Zrínyit állítja. (Földinek pesti egyetemi tartózkodása alatt, 1784–89 közt Ráday a mestere.)

A nemzeti eposz elvi megalapozásában igen jelentős tényező volt, hogy Ráday Gyöngyösi helyett *Zrínyit* tartotta régi epikánk legnagyobb alakjának. (Nemcsak Földi, Kazinczy is az ő útmutatásai nyomán kezdte meg Zrínyi népszerűsítését.) Ráday a minél nagyobb propagálás érdekében prózában írta át a *Szigeti Veszedelem* több énekét. „...nem tagadom, hogy én ezt a Versszerzőt felette nagyra betsülöm, és majd minden Poétáknak eleibe teszem.” Kazinczy a Magyar Museumba Rádaytól három Zrínyi-ének prózai átdolgozását is átvette, az I. III. és V. énekét. (I. 212–230, 411–431, II. 65–84.) Az 1780-as évek végén tehát — hosszú szünet után — kezdik „felfedezni” a korizlés követelő parancsára az elfeledett Zrínyit. A „Szigeti Veszedelem” szerzője a reformkori írónemzedék szemében a *nemzeti költőszemélyt* testesítette meg. Ennek a Zrínyi-kultusznak forrásvidékét a 80-as évek végének irodalmi törekvéseiben kell keresnünk.

Földi tanulmányának Zrínyire vonatkozó részéből pár sort már Mixich Lajos is közölt Földi-kiadásában (RMK 25. sz. Bp. 1910. 48. l.), majd nem régen újra felhasználta Beke Albert is *Földi és Csokonai verselmélete* c. dolgozatában. (ItK 1955. 66. l.) Egyikük sem közli azonban Földinek az 1790-es nemesi ellenállás idején a nemzeti eposz szükségességéről hirdetett rendkívül érdekes fejtegetéseit, illetve elmulasztják Földi eszméinek s a velük összefüggő korizlésnek elemzését. Pedig Földi nemcsak saját véleményét fejezi ki értekezésében, hanem a Ráday-vezette író-tábor, a Kassai Magyar Museum és az Orpheus írógárdája által munkált, formálódó irodalmi közizlésnek is hangot ad.

Hogy az 1780-as évek végén, az 1790-es évek nemzeti mozgalmainak idején felmerül a nemzeti eposz megteremtésének gondolata, — összefügg a feudalizmus mélyreható válságának kezdetével. 1790 körül éleződik ki az osztrák és a magyar uralkodóosztályok ellentéte, hosszú idő után először fordul szembe a magyar nemesség a Habsburgokkal. Ha leginkább külsőséges túlzásokban is (zsinóros süjtásos mente, kócsagtoll, stb.), de ekkor kezd ráébredni a magyar nemesség a nemzet főkérdéseire ekkor erősödik meg nemzeti öntudata. Ezzel a folyamattal szervesen összefügg irodalmunkban a történelmi epika megerősödése, illetve a nemzet megszűlése, a honfoglalás iránti érdeklődés. 1790-ben az örökös királlyal majd évszázad után szembe-szegülő magyar nemességnek szüksége van egy *ideológiai fegyverre*, mely pajzsa lehet az uralkodói önkénnyel szemben: ezért fordul vissza a történelmi műlthoz.

Az epikus műfajok előretörésének másik tényezője a polgárosodás gondolatának felvetődése. Ez egyelőre elsősorban mint *izlésbeli* polgárosító irányzat jelentkezik, melyet Ráday s író-tábor, főleg pedig Kazinczy képvisel. Rádayék azért küzdenek, hogy hazánk az irodalmi közműveltség minden terén utóljérje a polgárosodott nyugati országokat. S mivel ezek az országok már több évtizede rendelkeznek nagyszabású eposzokkal, a külföldi példa nyomán Ráday köre feltétlenül szükségesnek tartotta nálunk is meghonosítani e műfajt.

Polgárosodás és nemzeti függetlenség — e tényezők hozták létre az 1820-as években a magyar nemzeti eposzt —, de már jóval fejlett ebb társadalmi viszonyok között. Az 1780-as—90-es években a feudalizmus általános válságának még csak a kezdetén vagyunk. A polgárosodás kérdése csak egy szűk értelmiségi rétegnél merül fel, s itt is — épp a társadalmi viszonyok fejlet-

Jensége miatt — inkább mint irodalmi izlés-követelés. A nemesség fellépése pedig 1790-ben a nemzeti függetlenségi harcnak csak tisztavirágéletű fellobbanása volt, — s nem teremthetett elég széles és tartós alapot a nemzeti epika létrehozására. Az 1820-as években azonban a feudálisztikus általános válságának kiteljesedésével, a társadalmi és nemzeti ellentétek kiéleződésével már olyan széleskörű nemzeti mozgalom bontakozik ki, mely a nemzeti epikum megteremtésének alapjává válhat. Az 1790-es évek epikus kezdeményezései tehát elvi alapjukat tekintve egy tőről fakadnak az 1820-as évekével, csak még — az említett okoknál fogva — jóval halványabbak azoknál. A 80-as évek íróinak epikus törekvéseit a reformkor romantikus nemzedéke újítja s erősíti majd fel, viszi eszmei és művészi diadalra.

Földi tehát egy olyan, 1795-tel derékbatörő (mégis nagyjövőjű) irodalmi törekvést fogalmaz meg, s támaszt alá elvileg, melynek fejlődését a Martinovics-mozgalmat követő sötét zsarnokság csak elodázní tudta, megakadályozni nem. Ezért érdemes fejtegetéseit egybevetni a kor folyóirataiban ez idő tájt mind sűrűbben, erőteljesebben jelentkező epikus tendenciákkal.

Földi említett értekezésének szövege a következő:

„... Az Epopéia avagy az igaz Vitézi vers a legnevezetesebb, de egyszersmind legnehezebb munka is az egész Verstudományban. A leg fővebb Elmékhez, a leg nagyobb mesteriségekhez, és eggy embernek egész életéhez illő munka ez. Innen vagyon, hogy noha nagy Vitézek bővebben vagynak; de Vitézi Poétákat, kik a Nevet igazán meg érdemeljék, igen keveseket esmérünk. Fő ditsősége akármely Nemzetnek ha eggy ilyen költője lehet, noha ugyan azt közöttők többen is nyomozzák. Eggy *Homérussok* vagyon a Görögöknek; eggy *Virgiljek* a Rómaiaknak, noha ezek közöttül Homért és Virgilt többen is nyomozták; eggy *Tassójok* az Olaszoknak; eggy *Miltonjok* az Anglusoknak és a Németeknek eggy *Klopstockjok*.

A Vers, mely ezen Munkához leg illendőbb, a *Hatmértékű* vers, mely a Vitézi tselekedeteknek beszéllésekre s éneklésekre oly alkalmas és oly tulajdonnak tartatott, hogy közönséges Vitézi vers Név: (*Carmen Heroicum*;) erre reáragadt.

Voltak mi közöttünk is eleitől fogva mind Fő vitézeket éneklő Versírók. Az idegenek között olvastatnak már Nyelvünkön a *Voltér Henriássá* két fordításban: az első *T. Péczei József*, a második Néhai Fő tiszteletű Superintendens Szilágyi Sámuel által, Posony 1789. mind kettő páros versekben a Francia szerént. Régen meg jelent folyó beszéddel a Lucanus első könyve Besenyei György által. Most készülnek, a melyeknek már Darabjai láttatnak, a *Virgil Aeneisse* két nevezetes Versírók által, ugymint T. Rájnis József *Hatmértékű* igaz versekben: Horvát Ádám által négyes Strofákban. A *Milton Elveszett Paraditsoma Hatmértékű* versben Szabó Dávid által. A *Klopstock* Messiássá folyó beszédben Kazinczi Ferencz által. A *Tassó* Meg szabadítottat Jerusaleme sat. Maga a mi Vitéz Nemzetünk, noha a rettentő Vitézi nagy tetteket viselni s folytatni szerette inkább minden időben; mint Versírói hadi kürttel énekelni s fúvatni: voltanak mind azonáltal eleitől fogva olyak is, akik ez utolsó Ditsőságra törekedtenek, és győződelmes Honnyaiknak Vitéz koszorúkra, hogy azok el ne hervadjanak, Parnasszusi élő vizet tsepegtetni igyekeztenek.

Ezek között mind Méltóságra, mind érdemre és ditsőségre legelsőbb Gróf Zríni Miklós, ki maga is derék Hadi Vitéz lévén, az ő Vitéz Nagy Atyját Horvát Országi Bán Gróf Zríni Miklóst, Sziget Várának Öltalmazóját valóban Nagyságos Vitézi versekkel énekelte, ama Könyvében, melyet nevez: *Adriai Tenger Sirenájának melly nyomtatt. Bétsben 1651.* Ez igazi és valóságos *Zrinids*, eggy valóban Vitéz vers! ki, ha a mint az ilyen nemű Munkák hosszas rágódást és Angliai reszelőt kívánnak: maga ilyen nemű Munkában kimutatott nagy alkalmas volta, tűz esze, és fellengős gondolatihoz képest, a később időknek kényesebb izlések szerént e Munkát érlelte s jobbította volna: Mi egész Nemzetünknek nagy ditsőségre, az idegeneknek tudájokra s irigységekre, elébb tiszteltünk volna *Zriniben* eggy Homért, eggy Virgilt; mint a mély gondolatu Anglusok *Miltonban*, az elmés Franczok *Voltérben*, és a kevély Németek *Klopstockban*; és a mai Nyomnak, s a következő maradékoknak is nem volna többé miben haladja meg Zrinít; haneim csak miben kövesse és tsudálja. — Virgilről tudjuk, hogy Éneissének szepítésébe s jobbítgatásába beléholtt. Voltér Henriássát ifjúságától fogva vénségéig tökéletesítette. *Klopstock* Messiása 42 esztendőök alatt készült: Fájdalmas és sajnálható dolog, a mi Hatalmas Irónk ezen munkáját eggy télen írta, és nagyságosan esküszik, hogy soha eggy Versén is jobbítást nem tett. (Lásd a könyv Előljáró beszédében.) Még is ez tagadhatatlan, hogy ekkoráig leg elsőbb, leg fővebb, leg méltóságosabb és leg ditsőségesebb Munka a Magyar Hélikonon.

Jegyz. Meg ne tsalattassanak az Olvasók! Zrininek ezen igen meg ritkul Felsőes Munkáját ki adta nemrege Könyi János, a Versmetszéseket és a versvégek kopogásaikat igaz meg jobbítva; de a Munkát sok Poétai és Epopéiai ékességéről s egész könyvtől is meg fosztva, azonban a végét Zríni halálával, eltemettetésével s több dolgokkal meg toldva. Szinte

mint a Virgil Eneissét XIII könyvvel megtöltötte Mafeus. Egy szóval az Epopéiából tsinált Históriait. Illyet okoz az Epopéiának nem esmérése, és a jó ízlésnek nem léte.

Vóltanak Zrínin kívül is, mind előtte, mind azon időben, mind utánna, a kik illy Vitézi tárgyakat vettenek Versírói materiájoknak : de egy is azok közül Zríninek nyomába nem lépett, és mindnyájan Históriait írtanak inkább, mint Vitézi verset, avagy Epopéiát. Illyen *Liszi Lászlónak Magyar Mársa*, avagy Moháts mezején történt veszedelemnek emlékezete. *Bétsben 1653. ban, fölöttében, 13 Részben*. Hova kell felségesebb Név ennél : *Magyar Márs?* de az egész munka tsak alatsyonon járó História, mely jó azon időknék környül állásokra. Vóltanak ezenkívül a kik verseikkel leírták Vitéz Hunyadi János, és Mátyas király győzdelmeiket. Losonczi Istvánnak Tömösvár általmazását. Mitskei és Dobó Istvánnak. Egervára vitézül általmazóját, s több illyeneket ; de mind Históriai módon. *Gyöngyösi Istvánnak* is Murány megvétele, és Kemény János dolgai, mind tsak Historiai; nem Vitézi vers. Leg újabb illyen nemű Munka a *Horvát Adám Hunniássá*, vagy Hunyadi János életének egy része ; de ez is tsak História, és az igaz Vitézi vers között való különbséget lásd az Esztétikusoknál ; a többek között. *Szerdahely Poesis Narrativa pag. 84, 85*. Nagyobb Poétai tüzsel s harsogóbb hadi kürttel vagyon írva *Bessenyei Györgynek Hunyadi Mátyássá*, a mint vehetni hozzá azon kevés töredékeiből mellyek olvastatnak szerentsénkre a Magyar Museumnak II. Negyedében, 120 st. lev. különben ennek egész mívóltáral, és minden Epopéiai tulajdonságairól nem ítélni, míg valamely szerentsés történetét álal, mely is óhajásra méltó, ez is a maga épségében a Magyar égre fel nem derül. Az Árpádról íratandó Vitézi versről lásd fellyebb.

Illyenek még a mi Vitézi Verseink! Minékünk még tsak kívánságunk az a bődögság, mellynek már mások birtokában vagynak, hogy böltsőjében lévő Vers írásunk felnevekedése és megállapodása, a jó ízlésnek terjedése, az Esztétikának bővebb esmérte, és az igazi Vitézi vers Remekjeinek olvasások után, a reánk nézve is meg nem szűkült Természetnek bőv kezűségéből származzon minékünk is egy olly tökéletes Vers írónk, kit Nemzetünk dítsőségére, ama több Nemzetek Nevezetesseivel a következő világ egy karba helyeztessen, de ez még azon nagy Elmékre tartozik, akik utánnunk fognak származni." —

Földi nem hiába írta ezeket a sorokat. Mint már említettük, a kor folyóirataiban igen sok az epikus kezdeményezés. Az Árpádról írandó honfoglalási eposz gondolata már *Ráday*nál is felbukkant, már az 50-es években hozzákezdett tervezett művéhez. (Törédéke megjelent : Magyar Musa 1787. I. 215—216. l.) Utána *Virág* Benedek próbálkozik a XIX. sz. elején, s 24 sorból álló invokáció-törédékét 1802. december 23-i levelében elküldi *Kazinczynak*. (*Kazinczy Lev. II. k. 537. l.*) *Virág* — levelének tanúsága szerint — már 1796 óta gondolkodott a honfoglalási eposz tervén. A legjelentősebb próbálkozó *Csokonai*. Törédékben maradt az ő kísérlete is, de felszáz hexameterje s tervezett eposzának „rövid kritikai rajzolata” eszmeileg túlmutat az elődök próbálkozásain : a pusztaszeri diéta jelentőségének, a „fundamentális törvények”-nek kiemelése már a nemesi alkotmány védelmét szolgálja az osztrák abszolútizmussal szemben. (*Csokonai : Válogatott művek Bp. 1950. II. k. 231—234. l.*) *Csokonai* külön kis értekezésben is foglalkozott az eposzsal (*Az epopéiáról közönségesen*, id. mű II. k. 242—252. l.), s mint ezt *Beke Albert* helyesen megállapítja, tanulmányát Földi gondolataira alapozta.

A nemzeti eposz megteremtése felé mutat a többi epikus törekvés is*. A tizenhatalcadik század végén jelentős Vergilius-kultusz van nálunk kibontakozóban, egész Vergilius-reneszánsz. *Tóth Dezső* helyesen világít rá ennek nyitjára : az antik költő főműve, az *Aeneis* is *honfoglalási eposz!* (It 1956. 41. l.) Itt is a fáradhatatlan *Ráday* kezdeményez : első részletfordítása 1787-ben jelenik meg a Magyar Musában. (II. k. 655—657.) *Ráday* az eposz első énekéből fordította le *Junónak Eolussal folytatott beszédét*, ugyancsak ezzel próbálkozik meg *Földi*, kiadatlan fordítástörédékében. (MTA Kézirattár, M. Irod. Lev. 4-r. 41. sz.) *Földi* fordítása sejteti, hogy további folytatás esetén sikerrel tudta volna átültetni Vergilius művét. A fordítás az íróársaknak is tetszett, kiderül ez *Kazinczynak Rádayhoz intézett soraiból* : „Földi Vergilius darabja. . . nem szenvedett megvetést.” (*Kaz. Lev. I. k. 226. l.*) Vergilius első énekét egyszere ketten — *Rájnis* és *Baróti Szabó* — is lefordítják. (Magyar Museum 1788, I. 331—345. l.), *Ráday* két ízben közül egy-egy részletfordítást Vergilius munkáiból *Kazinczy Orpheusában*, így az *Aeneis* kezdetét rímes alexandrinosokban (I. 237—245) s „Alexis” c. lírai költeményét (I. 381—386.) Az *Aeneis*-ből *Aranka György* és *Rájnis* is fordít az *Orpheus* számára. (II. 208. l. ; II. 305—37. l.) A sok abbamaradt próbálkozást később *Baróti Szabó Dávid* teljes *Aeneis*-fordítása tetözi be. (1804-ben kezdett hozzá, de csak 1810-ben jelent meg Bécsben.)

A kor epikai törekvéseinek másik fontos alkotórésze a meginduló *osszianizmus*, melyet főképp *Bacsányi ápol*. 1787 végén, 1788 elején fogott hozzá *Bacsányi Osszián* fordításához

* Á nemzeti epika első kísérleteinek számbavétele csak vázlat, korántsem lép fel a teljesség igényével.

(Keresztury-Tarnai : Bacsfányi János összes művei. Bp. 1953. I. k. 528. l.), tehát éppen a nemzeti epikus törekvések megindulásának időszakában. A Magyar Museum hoz is tőle részletet, Osszián utolsó énekét (I. k. 41—50. l.), s Bacsfányi levelét Orczy Lőrínchez, melyben tömören utal osszianizmusának elvi tartalmára: Osszián „jajszóval kesergi Hazájának gyászba-borított régi ditsőségét” Még két ízben között Bacsfányi-részletet készülő Ossziánjából a Magyar Museumban, az *Oskár halála*-t (I. 197—200. l.) s egy címtelen darabot (II. 279—303. l.). Megpróbálta Osszián átültetését Ráday is, az *Eviralla* c. részt fordította le, de már kevesebb sikerrel (Orpheus I. 103—124. l.).

Ha nem is honfoglaló nemzeti tendenciát, de az epikus ábrázolást fejlesztették a felbukkanó Homeros-, Ovidius-, Milton- és Klopstock-fordítások is. (Bár Homeros Iliasának van időszerű hazafias sugallata is.) Szinte alig van a világirodalomnak eposza, melynek magyarosításával költőink ekkormeg ne próbálkoztak volna. Elég sajnálatos, hogy a számos törekvés mind torzó maradt, a II. Lipót uralmával meginduló s egyre fokozódó reakciós légkör, majd a napó leoni háborúk hozta nemesi jólét aranyfüstje egyáltalán nem kedvezett az eredeti nemzeti eposz megszületésének.

1795, az első magyar köztársasági mozgalom vérbefojtása majd harminc évvel elodázta a nemzeti epikum virágba borulását. „Nagyon jellemző — jegyezte meg Szauder József az Irodalomtörténeti Kongresszuson —, hogy ezeknek az epikus témáknak epikus, eposzi, vagy regényszerű ábrázolására majd csak az 1820-as évektől kerülhet sor — feltűnő, hogy addig minden Árpád-eposz töredék maradt, feltűnő, hogy addig nem készülhetett regény Mohács koráról.” Csak az 1820-as évek elején megerősödő nemesi ellenállás, a megváltozott társadalmi helyzet teremti meg azt a politikai atmoszférát, melyben Vörösmarty felléphet, s melyben a romantikus nemzedék az eposz műfaját diadalra juttatja.

(1955.)